

UOT: 821.512.162(091)

Yegəna İsmayılova*

«KİTABI-DƏDƏ QORQUD» MÜASİR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ İLKİN QAYNAĞI KİMİ

Xülasə

«Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun Azərbaycan ədəbi-estetik düşüncəsinin inkişafında mühüm və əlahiddə yeri vardır. Bu, onunla bağlıdır ki, «Qorqud» eposu bir tərəfdən milli ədəbi-bədii yaradıcılığın konkret bir mərhələsi, digər tərəfdən isə həm də milli düşüncənin bütün ilkin arxetiplərini özündə qoruyan mənbə – qaynaqdır. Bu, elə bir qaynaqdır ki, Azərbaycan ədəbi-estetik düşüncəsi, bütövlükdə milli varlığı bütün hallarda bu qaynağa bağlanır. Bu da öz növbəsində məqalədə «Kitabi-Dədə Qorqud» və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı» problemini geniş kontekstdə götürməyə imkan vermişdir.

Açar sözlər: «Kitabi-Dədə Qorqud», dastan, Azərbaycan ziyalıları, türk ictimaiyyəti, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, qorqudsünaslıq, epos, araşdırıcı alimlər

Giriş. «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun Azərbaycan ədəbi düşüncəsinin inkişafında mühüm və əlahiddə yeri vardır. Bu, onunla bağlıdır ki, «Qorqud» eposu bir tərəfdən milli ədəbi-bədii yaradıcılığın konkret bir mərhələsi, digər tərəfdən isə həm də milli düşüncənin bütün ilkin arxetiplərini özündə qoruyan mənbə – qaynaqdır. Bu, elə bir qaynaqdır ki, Azərbaycan ədəbi düşüncəsi, bütövlükdə milli varlığı bütün hallarda bu qaynağa bağlanır. Bu məsələ «Kitabi-Dədə Qorqud» «milli varlığımızın mötəbər qaynağı» adlandırmış Ulu öndər H.Əliyevin fikrində sərrast ifadə olunmuşdur: «Kitabi-Dədə Qorqud» bizim milli estetikamızın mötəbər qaynağı olaraq mənəvi və estetik dəyərlərin vəhdətini özündə əks etdirir. Gözəllik və eybəcərlik, ülvilik və alçaqlıq, komiklik və faciəlik, məhəbbət və nifrətlə bağlı olan fikirlər, bizim əcdadlarımızın estetik duyumu lakonik ədəbi formalarda eposun müxtəlif boylarında ifadə olunur. Gözəllik və hikmətin, gözəllik və qeyrətin, gözəllik və sədaqətin qırılmaz daxili harmoniyası da «Kitabi-Dədə Qorqud»-a xas olan estetik və etik kateqoriyaların mahiyyətini açıqlayır» [1, s.8].

Akademik B.Nəbiyev və professor Y.Qa-

rayevin göstərdikləri kimi: «Kitabi-Dədə Qorqud» oğuz xalqlarının şah əsəri, ata kitabıdır, Azərbaycan mentalitetinin, bütün türk dünyasının yaradıcı dühasının hələlik əldə olan ilk ən böyük və ən mükəmməl bədii ifadəsidir. Bu dastan həm də xalqın həyatının epik lövhələrini, onun əxlaq və mənaəviyyatını, davranış mədəniyyətini, estetik zövqünü, gözəllik anlayışını, humanizmini, vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq keyfiyyətlərini, sevgidə dəyanət, ataya-anaya şafqət və ehtiram duyğularını bədii vasitələrlə əks etdirən qanunlar məəcəsi, zəngin biliklər ensiklopediyasıdır» [2, s.16-17].

«Kitabi-Dədə Qorqud»u «əxlaqi və estetik məziyyətlər xəzinəsi hesab edən akademik B.Nəbiyev dastanda qorunub qalmış estetik (o cümlədən bədii-estetik – Y.İ.) normaların Dədə Qorqud obrazında təcəssüm olunan milli əxlaqi normaların estetikasını özündə əks etdirdiyini xüsusi vurğulayaraq göstərir ki, «onun (Dədə Qorqudun – Y.İ.) böyük bədii istedadının, zəngin biliyinin və bir insan kimi mənəvi hünərinin məhsulu olan və artıq dünyada ən mükəmməl oğuznamə kimi etiraf və təqdir edilən «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanı «tarixçi üçün xalqımızın

tarixi, ədəbiyyatşünas üçün onun epopeyası, etnoqraf üçün milli əlamətlər toplusu» (Ş.Cəmşidov), psixoloqlar üçün xarakterlər xəzinəsi, estetiklər üçün gözəllik qalereyasıdır. 1300 il öncə saçları ağarıb tarixə çevrilmiş bu xəzinə zaman keçdikcə, daha dərinə tədqiq edilib çəşidli nəşrlərdə xalqa çatdırıldıqca elmi-ədəbi mənə və əhəmiyyəti, estetik dəyəri daha da artır və zənginləşir» [3, s.15].

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı öz poetik mahiyyətinin hansı səviyyəsindən baxılırsa-baxılsın, ilkin qaynaqları etibarilə «Kitabi-Dədə Qorqud»-a bağlanır. Bu ədəbiyyatın obrazlar sisteminin, bədii təfəkkür tərzinin, dünyanı bədii qavramasının poetik üsulunun alt qatında, bünövrəsində «Qorqud» eposundan gələn poetik kodlar durur. Bu kodlar milli ədəbiyyatın bütün dövrlərində var olan, o cümlədən müasir Azərbaycan ədəbiyyatının da onunla nəfəs aldığı «Qorqud ruhunun» daxili mahiyyətini, quruluşunu təşkil edir. Professor Y.Qarayev yazır ki, «min üç yüz ildir ki, Qorqud xalqın qan və gen yaddaşı kimi yaşayır və özündən əvvəlki min üç yüz ilin də bədii və genetik arxetipini hər sətrində, hər sözündə yaşadır. Üstəlik, növbəti, min üç yüz il üçün də ən sabit, etibarlı, mənəvi-əxlaqi kodlar və genlər yenə bu «ana kitabın» bətnində və ruhunda qorunub saxlanır. Müstəqillikdə minillik və əbədlilik üçün əsaslar, xalqlarla kulturlar, yer və göy, torpaq və millət, təbiət və ekologiya arasında davranış və rəftar kodeksi, qanun və ana yasa... hamısı, hamısı öz əksini bu kitabda tapır. Və müstəqillik dövründə də Qorqud yenidən mənəvi intibahın simvolu, milli heysiyyətin və özünüdərkin sənədi olur» [4, s.4].

Əlbəttə, professor Y.Qarayevin bu obrazlı ifadəsində «Kitabi-Dədə Qorqud» eposu, o cümlədən onun müasir Azərbaycan ədəbiyyatına təsiri ilə bağlı çox aydın şəkildə ifadə olunmuş həqiqət var. Abidənin rəsmi şəkildə 1300 illiyi qeyd olunmuşdur. Bu, «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun dastan şəklində meydana çıxmasının şərti tarixidir. Bu tarixdən əvvəl «Dədə Qorqud» oğuz xalqının yaradılışı, mövcudluğu, etnik-siyasi quruluşu və s. haqqında kosmoqonik mif, etnoqonik mif, mifoloji epos, arxaik qəhrəmanlıq əfsanə və rəvayətləri kimi mövcud

olub. Sonra klassik qəhrəmanlıq dastanı halına düşüb. Uzun əsrlər canlı ifadə mövcud olub, yazılı ədəbiyyata təsir edib. Sonra qəhrəmanlıq və məhəbbət dastanlarına transformasiya olunaraq canlı mövcudluğunu başa vurub. Ancaq bu, eposun sonu demək olmayıb. Azərbaycan xalqının ən qədim tarixi çağlarından tutmuş bugünədək yaşayan «Dədə Qorqud» ruhu heç vaxt milli ədəbi düşüncəni tərk etməyib. Bu cəhətdən dastanı «bütün dövrlərin kitabı» adlandıran professor Y.Qarayev tamamilə haqlıdır. 1300 il ədəbiyyatımızı poetik enerji ilə qidalandıran bu abidə, əslində, tükənməz bədii-estetik düşüncə xəzinəsidir. O, arxaik dövrdə ədəbi düşüncə tariximizin özünü təşkil etmiş, daha sonra əsrlər boyu qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına qida vermiş, XX əsrin birinci yarısından milli ədəbi düşüncəyə yenidən aktiv şəkildə daxil olmaqla, ədəbiyyatımızda «Qorqud epoxasının» əsasını qoymuşdur. Bu yerdə haqlı bir sual meydana çıxır: Bir dastanın əsrlərin və minilliklərin, qərinələrin və epoxaların fəvqinə qalxan bu fəvqəl gücü haradan gəlir?

Bu sual, əslində, tədqiqatın mövzusu ilə sıx bağlı olmaqla, dərin aktualıq kəsb edən bir mühüm nəzəri məsələyə toxunmağı tələb edir. Bu, «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının janr potensialı ilə bağlı məsələdir. «Dədə Qorqud» bir dastan kimi tükənməz poetik potensiala malikdir. Bu dastanın bədii-estetik tükənməzliyi isə onun, sadəcə olaraq, bir dastan yox, həm də milli düşüncənin bütün bədii-estetik enerjisini, milli poetik ehtiyatlarını, etnik-mədəni yaddaşını özündə ehtiva edən *epos* olduğunu göstərir. Akademik N.Cəfərov ona məhz bu statusda yanaşır: «Epos», sadəcə, dastan deyil, müxtəlif süjetlər, motivlər verən, mənsub olduğu xalqın ictimai-estetik təfəkkürünü bütövlükdə ifadə edən möhtəşəm dastan – potensiyadır. Onu tam halında bərpa etmək mümkün deyildir, mövcud mənbələr əsasında yalnız təsəvvür etmək mümkündür ki, həmin təsəvvür etməyə-estetik, poetik, linqvistik və s. komponentlərin üzvi vəhdətindən ibarətdir» [5, s.12].

Göründüyü kimi, dastan olmaq «Kitabi-Dədə Qorqud»un janr əlamətidir, epos isə onun milli tarixində oynadığı rol, qalxdığı səviyyə ilə bağlı addır. Doğrudan da, Azərbaycan dastanla-

* Bakı Dövlət Universiteti. Filologiya elmləri doktoru. E-mail: yegane-n@mail.ru

rı içerisinde «Koroğlu»nu çıxmaq şərti ilə hər bir dastan «Kitabi-Dədə Qorqud» qalxdığı zirvəyə qalxa bilməmişdir. O, Azərbaycan xalqının milli tale kitabı, epik-millî «pasportu», yaxud Akademik N.Cəfərovun adlandırdığı kimi, «Azərbaycan xalqının şah əsəri»dir. Müəllif eposun tarixini milli tariximizə bərabər tutaraq yazır: «Dədə Qorqud» eposunun tarixi Azərbaycan etnik-mədəni sisteminin ümumtürk etnik-mədəni sistemindən fərqlənərək ayrılması (diferensiasiyası) tarixidir» [6, s.4].

Professor M.Cəfəri bildirir ki, «müasir dövrümüzdə dastan yaradıcılığının öyrənilməsinin ən mühüm nəzəri məsələlərindən biri epos-dastan münasibətləridir. Azərbaycan folklorşünaslığında «epos» və «dastan» terminləri uzun müddət sinonim anlayışlar, yəni mənası bir-birinə bərabər tutulan terminlər kimi işlənmişdir. Bəzən «epos» qəhrəmanlıq dastanı mənasında işlənmişdir. Lakin dünya elmində «epos» və «dastan» terminləri heç də bütün hallarda bir-birini əvəz edən, mənalı bir-birinə bərabər olan anlayışlar kimi işlənmişdir» [7, s.6].

«Kitabi-Dədə Qorqud»u janr kimi qəhrəmanlıq dastanı hesab edən E.Rəhimova akademik H.Araslı, professor M.Təhməsin, professor R.Rüstəmzadə, professor S.Paşayev, Q.Əliyeva, R.Bədəlov kimi alimlərin fikirləri [8, s.20; 9, s.108-112; 10, s.16; 11, s.30-31; 12, s.16; 13, s.7] əsasında «dastan», «qəhrəmanlıq dastanı», «qəhrəmanlıq nağılları», «epos» kimi terminlərin sərhədlərinin geniş, yaygın, bəzən də bir-birinə qarışmış olmasına diqqət cəlb etmişdir [14, s.33]. Bu və digər tədqiqatlar «epos» anlayışının xalqın milli taleyi ilə sıx bağlı olduğunu göstərir.

«Dədə Qorqud» dastanının epos səciyyəsinin onun sintez keyfiyyəti ilə izah edən professor K.V.Nərimanoğlu öz tədqiqatlarında «epos»u təfəkkür fazası və mədəniyyəti, tipologiya və öz poetik sistemi, struktur və semantik özümlülüyünə malik anlayış kimi səciyyələndirmiş və «bu baxımdan «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanlarını türk-oğuz xalqlarının misilsiz örnəyi» hesab etmişdir [15, s.110-111; 16, s.77; 17, s.139-140].

Bu cəhətdən dastan, professor H.İsmayilovun qənatinə görə, «türk kodu ilə işarələnmış

işarələr sistemi» kimi «əski epik ənənənin davamı» olub, mif, folklor və tarixin qarşılıqlı münasibətlərində yaranır, «ötgü», «boy» kimi mərhələlərdən keçməklə milli tarixi özünə konsentrasiya edir [18, s.4-6]. Müəllifə görə, «dastanın eposla identik vahid olmadığı aydındır. Eyni zamanda dastan epik sistemdə avtonom hüquqlara malikdir. Əslində, dastanın mətn avtonomiyası vardır. Xalq yaradıcılığı örnəklərinin digər elementləri onun strukturunda yalnız kanonik qalıbları dola və ya hansısa vahidi əvəzləyə bilər. Amma dastanın strukturu dəyişməmişdir; çünki o, sabit informasiya daşıyıcısı kimi bir işarə bütövüdür və mətn strukturunun sabitliyi həm də bununla bağlıdır» [19, s.295-296].

Göründüyü kimi, «epos» bütöv epik sistemi, etnosun epik-millî dəyərlərini öz içində alan nəhəng anlayışdır. Dastanın bu sistemdə xüsusi yeri, yaxud professor İ.Abbaslının dediyi kimi, «xüsusi siqləti» vardır: «Epos-dastan hər bir xalqın müxtəlif tarixi kəsirlərdəki ədəbi-bədii, estetik-fəlsəfi düşüncəsinin çoxyönlü cəhətlərini əks etdirən yaradıcılıq sahəsidir. Bu poetik irs, şifahi söz sənəti aləmində türk xalqlarının, o sıradan Azərbaycan türklərinin dastan yaradıcılığının xüsusi siqləti vardır» [20, s.17].

Rus alimi B.N.Putilov göstərir ki, «epos» çağdaş folklorşünaslıqda estetikanın ümumi nəzəri ruhuna uyğun olaraq, daha çox növ anlayışı kimi şərh olunan termdir. Bu mənada, söz sənətinin növlərindən biri kimi «eposa» nağılları, rəvayətləri və nəql edilən nəsrin başqa növlərini, həmçinin təhkiyənin şeir və nəgme formalarını aid edirlər. Daha dar və ciddi mənada «epos» termini ilə dünya folklorunda tarixən təşəkkül tapmış və tarixi-tipoloji vəzəslərlə əlaqələndirilən janrların sistemini əhatə edirlər. Bu janrlar sistemində daxil olan ayrı-ayrı qruplar, bütövlükdə, daxili oxşarlığın müxtəlif səviyyələri (qəhrəmanların tipləri, süjetliliyin səciyyəsi, ideya dominantlığı və s.) ilə əlaqələndirilir. Lakin əlaqə hər şeydən əvvəl janrların tarixən meydana çıxmasının ardıcılığında, birilərinin digərləri ilə əvəzlənməsində, varisliyin və genetik asılılığın şəksiz mövcudluğunda ifadə olunur [21, s.162].

Akademik N.Cəfərov və professor K.V.Nərimanoğlunun göstərdikləri kimi, «epos» sözü

ədəbiyyatşünaslıqda həm dar – «dastan» mənasında, həm də geniş mənada işlənir ki, sonuncusu (geniş mənası) bu və ya digər xalqın, yaxud xalqların qədim ədəbiyyatından danışanda özünü daha çox doğruldu – hər şeydən əvvəl ona görə ki, qədim dövrlərdən qalmış, müxtəlif yazılı mənbələrdə mühafizə edilmiş «əsərlər» nə qədər müstəqil olsalar da, vahid bir əsərin – eposun hissələri təsəvvürünü yaradır» [22, s.136].

Türk alimi professor Ə.İnan «epos» anlayışında milli tarixlə bağlılığın əsas olduğunu vurğulayaraq yazır ki, «hər millətin tarixi milli dastan və əfsanələrlə başlar. Böyük dövlətlər quran xaqanların və onlara yardım edən milli tanrıların mənşələrində dair söylənilən əfsanələr, ayinlərdə oxunan dua və ilahilər, qəhrəmanların sərgüzaştılarına təənnüm edən epopeyalar, nağıllar, xalq fəlsəfəsindən ibarət olan atalar sözü, bu gün bizim üçün mənasız kimi görünən xurafat yalnız bir millətin deyil, bütün bəşəriyyətin təfəkkür tarixini və onun müxtəlif təkamül səhifələrini öyrənmək üçün çox qiymətli materialları təşkil edir» [23, s.191].

Professor A.Nəbiyev bu anlayışın etnik-mədəni sistemin ümumi poetik modeli olduğunu göstərir: «Epos yaradıcılığı əski dünyanın inkişaf etmiş sivil yüksəlişinin yaddaşda əks olunmuş bədii modeli idi. Bu modeldə bir çox estetik, mədəni-əxlaqi, etik və hüquqi dəyərlər cəmləşmişdir» [24, s.482].

«Epos»un etnik-mədəni sistemlə bağlılığını əsasən onun «fəlsəfi sabitliyi, əxlaqi etibarlı tələqin edən janr» olmasında görən professor Y.Qarayev yazır ki, eposla etnosun ən təbii qaynağı, sintezi baş verib. «Dədəm Qorqud» – türklüyün məhz belə kitabıdır...» [25, s.301].

«Epos»un janr təbiəti onun başqa epik janrlardan, bir növ, bir pillə üstün dayanmasında, başqa janrları öz mənə çevrəsinə daxil etməsində (qatmasında) ifadə olunur. Bu anlayışın üç mənə səviyyəsinin («dünya modeli», «sözlü mətn» və janr) olduğunu göstərən professor S.Rzasoy onu bir janr olaraq «bütün epik janrları birləşdirən sistem» hesab etmişdir [26, s.74].

Göründüyü kimi, «epos» milli kitab səviyyəsinə qalxan dastandır. Başqa sözlə, «şifahi

ənənəyə söykənən cəmiyyətlərdə epos həm də elin «yaddaşı», yəni tarix kitabı rolunda olur. Türk etnosu da at üstündə doğulub at üstündə ölən, dünyanın ənginliklərinə can atan, atdan düşüb, daş üstündə tarixini yazıb, yenə də atlanan etnos olaraq öz eposuna müqəddəs baxmış, onu gerçək tarix saymışdır. Heç də təsadüfi deyildir ki, oğuzlar «Dədə Qorqud»u məhz «Qurani-Kərim» kimi müqəddəs sayaraq, ona «Kitab» adı vermişlər. Buradan göründüyü kimi, türklərdə epos birbaşa gerçəkliyin özü sayılmışdır. Halbuki onların eposu da gerçək tarixin obrazlaşdırılmasıdır. Ancaq burada əsas olan həmin bu obrazlaşmaya münasibətdir. Öz eposunu birbaşa öz tarixi kimi qəbul edən xalq, tarixinin əhəmiyyətli hadisələrini eposda «yaddaşlaşdırmağa», «tarixləşdirməyə» səy göstərir» [27, s.22].

«Kitabi-Dədə Qorqud» həm bir dastan, həm də bir milli kitab – epos kimi Azərbaycan ədəbi-estetik düşüncəsinin ilkin qaynağıdır. Bu baxımdan, müasir Azərbaycan ədəbiyyatı da öz poetik kökləri etibarilə birbaşa bu eposa bağlıdır. Bu, ilk növbədə dastanın ədəbi-bədii abidə olması ilə bağlıdır. Akademik T.Hacıyev belə hesab edir ki, «Dədə Qorqud kitabının süjet və quruluşunda, obrazlarının psixoloji təkamülündə, dilinin bədiiyində həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyatın cizgiləri birləşir» [28, s.5].

«Vəzn dilin məhsuludur, hər ictimai zümərənin öz ilk şeirinə verdiyi ahəng dilinin ümumi ahəngindən ayrılan «ən saz-element»lər (ünsür-lər) məcmuasıdır. Türklərin şeir musiqisini axtarmaq üçün nə Ərəbistanın qızgın çöllərinə, nə də İranın tozlu ovalarına getmək lazım deyildir; ibtidai sözlərin dilimizə çevrilməsi bunun fəlsəfəsini anlamaq üçün yetişər, – deyən məşhur alim Ə.Abid «Dədə Qorqud» eposunu türk «şeir musiqisinin» – «etnopoetikasının» qaynağı kimi «şeir tariximizin başlanğıcı olan vəznli nəsrin» əsas sənədi hesab etmişdir [29, s.471-472].

Azərbaycan ədəbiyyatında romantizmin folklorla əlaqələrini «sıx və geniş» hesab edən professor K.Əliyev [30, s.172] «Kitabi-Dədə Qorqud»u müasir ədəbiyyatın «etnopoetika» qaynağı, yəni etnik-mədəni sistem üçün xarakterik olan poetik ölçü və göstəricilərin mənbəyi kimi səciyyələndirmişdir [31]. Bu, təsadüfi olmayıb, dastana «epik təfəkkür və tarix» kimi

çox iritutumlu aspektdə baxan Akademik A. Hacıoğlu qənaətinə, onun poetik sinkretizmi – məzmunun mürəkkəb poetik-semantik quruluşu ilə bağlıdır: «Dədə Qorqud» kitabı poetik baxımdan sinkretik mətn təsiri bağışlayır – şifahi eposun, ilk yazıya alınma prosesinin və ehtimal ki, variantlaşmış kitab eposunun əsərdə üç məzmun qatı kimi təzahürü göz qabağındadır. «Dədə Qorqud kitabı»nda şaman, ozan, aşiq təfəkkürünün ortaqlığı aydın nəzərə çarpır: mifoloji şüur ifadə edən sakral söz, ərosa xas həqiqi söz və dastana uyğun bədii söz vəhdət yaradır. Nəticə etibarilə, qüdsi, tarixi, estetik məzmun çulğası» [32, s.61].

«Kitabi-Dədə Qorqud» eposu ilə bağlı Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatşünaslığına, ədəbi-elmi fikrinə aid araşdırmalarda da eposun müasir ədəbiyyata təsiri, etnoestetik düşüncənin qaynağı kimi ədəbiyyat tariximizə, demək olar ki, bütün inkişaf mərhələlərində öz izlərini saxlaması təsdiq olunur [33; 34].

Nəticə. Göründüyü kimi, müasir Azərbaycan ədəbiyyatı öz ədəbi-estetik başlanğıcı

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev H. Milli varlığımızın mötəbər qaynağı // Dədə Qorqud dünyası (məqalələr). Bakı, "Öndər Nəşriyyat", 2004.
2. Nəbiyev B., Qarayev Y. Xalq mədəniyyətinin güzgüsü ("Kitabi-Dədə Qorqud"). Bakı, "Elm", 1999.
3. Nəbiyev B. Əxlaqi və estetik məziyyətlər xəzinəsi // "Kitabi-Dədə Qorqud" (məqalələr toplusu). Bakı, "Elm", 1999.
4. Qarayev Y. Bütün xalqların və dövrlərin kitabı. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar. X kitab. Bakı, "Səda", 2001.
5. Cəfərov N. Eposdan kitaba. Bakı, "Maarif", 1999.
6. Cəfərov N. Azərbaycan xalqının şah əsəri. "Azərbaycan" jur., № 9, 1998.
7. Cəfərlı M. Dastan yaradıcılığı. Bakı, "Elm", 2007.
8. Arashlı H. Aşiq yaradıcılığı. Bakı, Birləşmiş Nəşriyyat, 1960.
9. Təhməsisib M.H. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər). Bakı, "Elm", 1972.
10. Рустамзаде Р.Б. Азербайджанские историко-героические дастаны: Автореф. дисс. ...докт. филол. наук. Баку, 1965.
11. Пашаев С.Х. Азербайджанские народные легенды и проблемы их исследования: Автореф. дисс. ...докт. филол. наук. Баку, 1989.
12. Алиева Г.А. Эстетика героического в эпосе (на материале азербайджанских дастанов): Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. Баку, 1991.
13. Бадалов Р. Правда и вымысел героического эпоса. Баку, «Элм», 1983.
14. Rəhimova E. Ölməz sənət incisi. Bakı, "Təbib", 2000.
15. Nərimanoğlu K.V. «Kitabi-Dədə Qorqud» dünyası epos mədəniyyətinin nadir örnəyidir // Dədə Qorqud-1300. Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1999.
16. Nərimanoğlu K.V. Dastan, «Kitabi-Dədə Qorqud» // Dədə Qorqud kitabı. Ensiklopedik lüğət. Bakı, "Öndər Nəşriyyat", 2004.
17. Nərimanoğlu K.V. "Dədə Qorqud kitabı" dünyası epos mədəniyyətinin nadir kitabıdır // Dədə Qorqud dünyası (məqalələr). Bakı, "Öndər Nəşriyyat", 2004.
18. İsmayilov H. Dastan, yaxud türk kodu ilə işarələnmiş işarələr sistemi // Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına

etibarilə «Kitabi-Dədə Qorqud» eposu ilə birbaşa bağlıdır. Bu da öz növbəsində «Kitabi-Dədə Qorqud» və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı» problemini geniş kontekstdə götürməyə imkan verir. Epos XX əsrin birinci yarısında Azərbaycanda çap edilib məşhurlaşsa da, o, «etnoestetik ruh» (yaxud «Qorqud» ədəbi ruhu), ədəbi düşüncənin arxetipik əsası kimi müasir ədəbi düşüncənin dərin qatlarında həmişə var olmuşdur. Yəni eposun müasir ədəbiyyata təsirini XX əsrin birinci yarısından başlamaq, əslində, onun bizim milli ədəbi düşüncəyə «kənardan gəldiyini» qəbul etmək və milli ədəbi-estetik düşüncə tariximizdə «Dədə Qorqud» ənənələrini inkar etmək deməkdir. Həqiqətdə isə bu epos qədim dövrlərdən (ilk başlanğıcdan) günümüzdə qədər uzun və fasiləsiz bir yol qət etmişdir. Həmin yolun böyük bir mərhələsini qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı təşkil edir. Bu dövr ədəbiyyatı «Kitabi-Dədə Qorqud»la müasir ədəbiyyatımız arasında bir körpü rolunu oynamışdır.

- dair tədqiqatlar. XVIII kitab. Bakı, "Səda", 2005.
19. İsmayilov H. Göyçə aşiq mühiti: təşəkkülü və inkişaf yolları. Bakı, "Elm", 2002.
 20. Abbaslı İ. Azərbaycan dastanlarının yayılması və təsiri məsələləri. Bakı, "Nurlan", 2007.
 21. Путилов Б.Н. Эпос // Свод этнографических понятий и терминов. Народные знания, фольклор, народное искусство, вып. 4. Москва, «Наука», 1988.
 22. Cəfərov N., Nərimanoğlu K.V. Əski türk dastanları Dədə Qorqud kitabı. Ensiklopedik lüğət. Bakı, "Öndər Nəşriyyat", 2004.
 23. İnan A. Epos və Hurafə Motiflərinin Tarix Bakımından Önemi / Abdulkadir İnan. Makalələr və İncelemeler. 3. Baskı, I cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
 24. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. I hissə. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, "Turan", 2002.
 25. Qarayev Y. Üfüqlər vüsətlənir // "Kitabi-Dədə Qorqud" (məqalələr toplusu). Bakı, "Elm", 1999.
 26. Rzasoy S. Mifologiya və folklor: nəzəri-metodoloji kontekst. Bakı, "Nurlan", 2008.
 27. İsmayilova Y. "Koroğlu" dastanında obrazlar sistemi. Bakı, "Nurlan", 2003.
 28. Hacıyev T. "Kitabi-Dədə Qorqud" ədəbi-bədii abidəsi kimi / "Kitabi-Dədə Qorqud-1300" respublika elmi konfransının tezisləri (25-26 may 1999). Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1999.
 29. Abid Ə. Heca vəzninin tarixi // Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikası. II kitab. Poetik fikrin təkamülü (məqalələr toplusu). Bakı, "Elm", 2006.
 30. Əliyev K. Azərbaycan romantizminin folklor qaynaqları // Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar. VII kitab. Bakı, "Elm", 1987.
 31. Əliyev K. "Dədə Qorqud" eposu və etnoestetika məsələləri. "Dədə Qorqud" jur., № 2, 2003.
 32. Hacılı A. "Dədə Qorqud kitabı": epik təfəkkür və tarix. "Dədə Qorqud" jur., № 2, 2002, s. 60-72
 33. Sultanlı V. "Kitabi-Dədə Qorqud" mühacirət ədəbiyyatşünaslığında // "Kitabi-Dədə Qorqud-1300". Filoloji araşdırmalar. IX kitab. Bakı, AAMM, 1999
 34. Cəbbərlı N. "Kitabi-Dədə Qorqud" Azərbaycan mühacirət ədəbi-elmi fikrinə // «Kitabi-Dədə Qorqud» (məqalələr toplusu). Bakı, "Elm", 1999.

THE EPOS "KITABI DADA GORGUD" AS THE FIRST SOURCE OF MODERN AZERBAIJANI LITERATURE

Summary

The epos "Kitabi Dada Gorgud" has an important role in literary and aesthetic mind. On one hand it is connected to a concrete stage of literary and artistic work and on the other hand includes itself all archetypes of national awareness. It is such a source that literary and aesthetic mind of Azerbaijani and national being are connected in a whole. And it allowed studying the article in a wide context.

"Kitabi Dada Gorgud" passed a long way from ancient times to the present. A great stage of this way occupies the Azerbaijani literature of the ancient and medieval centuries. The literature of the ancient period plays a role of bridge between "Kitabi Dada Gorgud" and our contemporary literature.

Key words: Kitabi-Dede Gorgud, Azerbaijani intellectuals, Turkish public, history of Azerbaijani literature, ethnography, epic, scholars and researchers.

«КИТАБИ ДЕДЕ КОРКУД» КАК ПЕРВОИСТОЧНИК СОВРЕМЕННОЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Резюме

Эпос «Китаби-Деде Коркуд» играет важную роль в развитии литературно-эстетического сознания. Это связано с тем, что «Коркуд» является, с одной стороны, конкретным этапом литературно-художественного творчества, а с другой возлагает в себе все архетипы национального сознания. Это такой источник, в котором соединяются литературно-эстетическое сознание Азербайджана и в целом национальное бытие. А это, в свою очередь, позволяет рассмотреть данную статью в широком контексте.

«Китаби-Деде Коркуд» прошёл долгий путь с древних времён до наших дней. Большой этап этого пути составляет азербайджанская литература древних и средних веков. Литература древних веков играет связующую роль «Китаби-Деде Коркуда» с литературой нашего времени.

Ключевые слова: «Китаби-Деде Коркуд», дастан, азербайджанская интеллигенция, турецкая публика, история азербайджанской литературы, коркудоведение, эпос, ученые-исследователи